

УДК 7. 01

О. П. КОДЬЄВА

*Олена Петрівна Кодьєва, доктор культурології,
професор Київського університету права НАН
України*

ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Виховання молодого покоління – моральне, естетичне, професійне – завжди актуальна проблема. Виховання майбутніх юристів, еліти нації, в тому числі. Більше того, гідним буде стверджувати: правознавці – вони ж і захисники культури. Аксиомою є необхідність викладання майбутнім юристам культурології і суміжних дисциплін. А квінтесенцією культури як предмета культурології є мистецтво. Занурення у цю сферу – сферу інтелектуальної почуттєвості – дає потужну спонуку розвитку творчої уяви, інтуїції, креативного мислення, що так необхідно юристу. Тому, здається, самих академічних курсів, пов'язаних з культурою і мистецтвом, замало. Варто більше знайомити студентів зі сферою практики мистецтва. У даному аспекті показовим є досвід Київського університету права щодо втілення вельми плідного проекту: влаштування у стінах університету виставок оригінальних творів образотворчого мистецтва. Постійний вплив прекрасного стимулює розвиток почуття гармонії. Гармонії людини зі світом, в якому вона живе, з природою, з соціумом.

Дана стаття може бути своєрідним експериментом, або досвідом спілкування з майбутніми юристами в особливій площині – площині художньої культури, поки що не дуже їм звичній, але такій, що надає можливість досить відчутно бачити важливі смисложиттєві віхи в людському житті.

Отже, звернемо увагу на центральне поняття прекрасного в житті і мистецтві – гармонію. Бажання гармонії одиничного і загального, індивідуального і спільного, явища й сутності – інакше сказати, потужного стрижня буття, визрівало і по-різному втілювалось протягом століть та тисячоліть. Але на зламі XIX–XX ст.ст. гармонія з причин соціальних катаклізмів почала розхилюватись і руйнуватись. Класичне мистецтво чутливо відреагувало на це явище. Так, А. П. Чехов, висловлюючи ідею одного зі своїх оповідань, словами головного героя – відомого професора, що вже дивився в очі смерті, пройшовши шлях слави і пошани – з гіркотою зазначив: «У моїх бажаннях немає чогось головного, чогось дуже важливого. У моїй пристрасті до науки, у моєму бажанні жити, ... у прагненні познати самого себе, у всіх думках, почуттях та поняттях, які я складаю про все, немає чогось спільного, що пов'язувало б все це у єдине ціле. Кожне почуття і кожна думка живуть в мені окремо, і у всіх моїх судженнях про науку, театр, літературу, учнів і у всіх картинках, які малює моя уява, навіть самий вправний аналітик не знайде того, що зветься спільною ідеєю, або богом живої людини. А коли немає цього, то, значить немає і нічого»¹.

А ось фактично та ж сама думка (висловлена про мистецтво часів помітного розпаду гармонії) з вуст іншого персонажа цього оповідання, актриси, що веде бесіду з професором: «... Будемо говорити про акторів, про актрис, письменників, але залишимо у спокої мистецтво... І так вже зайозили його...»². Акторка не бачить підстав для пишних слів про «святе мистецтво».

І – заповітна ідея професора: «Хотів би прокинутися років через сто і хоч одним оком поглянути, що буде з наукою»³ (переклад мій. – О. К.).

Цитати наведені з оповідання під примітною назвою «Скучна історія. Із нотаток старої людини». Дійсно, саме так і є: автором виявлена така звичайна, буденна, тоскна й одночасно така пекуча проблема – проблема пошуку стрижня в житті, мистецтві, науці, а також особистісного переживання цього пошуку.

Твір, про який йдеться, був написаний А. П. Чеховим у 1889 році. То ж що можна сьогодні відповісти видатному гуманістові? Яким є стан вирішення зазначеної проблеми? Чи знайдено базові, і при тому конкретні, конструктивні форми втілення високого, святого, єдиного? На жаль, відповідь проста і прикра: проблема збереження гармонії не вирішена й сьогодні. Однак сподіватись на успіх є усі підстави.

Сьогодні проблема явно позбавляється застійного характеру і статусу скучної – вона загострилась, актуалізувався і виявляє очевидні полярні процеси: хоча, з одного боку, – загальна втрата стрижня (того самого, що за часів А. П. Чехова все-таки утримував у певній цілісності смисложиттєві спрямування куль-

турних кіл суспільства), сьогодні ця втрата багато в чому репрезентована ситуацією постмодернізму в культурі з його феноменом тотального «розпорощення» форм буття; але, з іншого боку, – природничі науки (наприклад, синергетика), а також філософія, культурологія, естетика, етика активно доводять життєздатність гармонії і правдивість ідеї єдності таких чинників, як: 1) культурний всесвіт особистості; 2) культура людського суспільства загалом; 3) їх відповідність макро- та мегавсесвіту.

Можна сказати, зазначена проблема набула сьогодні розвиненої логічної форми, що властиве проблемі як такої – як категорії. Тобто, перед нами – сформована проблема сенсу життя, протиріччя, яке свідчить: світ явно та закономірно руйнується – і світ йде до єдності (але в яких формах?). І де тут місце людини, де та славетна, омріяна точка опори, яка не те що дасть змогу перевернути світ, а оволодіти ним заради добра? Як людині відтворити стрижень буття у створеній нею розмаїтій мистецькій картині і триматись на висоті у відтвореному?

Варто конкретизувати мету статті: розглянути проблему пошуку стрижня життя у контексті структури мистецтва – його побудови за видами. Це найбільш наочна і зрозуміла мистецька сфера. Чи є в цій структурі наскрізна внутрішня змістовна ідея-стрижень? І, якщо є, то як проявляється?

Завдання статті: 1) наблизитись до усвідомлення сутності видового структурування; 2) навести деякі приклади конкретних проявів цього процесу.

Наукова література, присвячена видам мистецтва, дуже багата. Вона бере свій початок у минулих століттях. Проте в наш час і на теренах нашої історії варто відзначити помітне місце книжки В. В. Кожінова «Види мистецтва»⁴, яка засвідчила нову хвилю інтересу до цієї проблеми. Трохи згодом з'явилася відома праця М. С. Кагана «Морфологія мистецтва. Історико-теоретичне дослідження внутрішньої побудови світу мистецтва»⁵, що продемонструвала поглиблений підхід науковця до проблеми. У численних творах, які виходили друком, представлені схеми, за якими мистецтво розподілялося на види згідно з певними критеріями – дослідники неквапливо рухалися до мети. І це відбувалося на тлі поступової зміни критеріїв оцінки мистецтва в цілому⁶.

І все ж автор даної статті насмілюється висловити своє суб'єктивне бачення стосовно того, що багато схем справляє враження зовнішніх побудов – формальних, скучних, закритих, навіть змертвілих. Здається, навіщо ця прискіплива бухгалтерія розкладання мистецтва на полиці? Зовнішній підхід явно веде у глухий кут. Принаймні, він не є цікавим. Дійсно, де він, чеховський «бог живої людини»? Проблема має, на переконання автора статті, досліджуватись на філософсько-естетичному, культурологічному рівнях – згідно і з традиційним сутнісним, і з феноменологічним підходами. Світогляд людини, її переживання слід враховувати як основний проблемний чинник.

Як видатний письменник А. П. Чехов не міг не відчувати божественну силу слова, глибоку істинність біблійного: «Спочатку було слово...». У даному контексті не можна не згадати і яскраве висловлювання М. В. Гоголя: «Воно (слово – *О. К.*) є найвищий подарунок бога людині. Біда промовляти його письменнику у той час, коли... не прийшла ще у злагоду його власна душа: з нього таке вийде слово, яке всім остогидне»⁷.

Переводячи ці думки у сферу ментальності сучасного інформаційного суспільства, дозволимо собі поставити в один ряд слово (у певному аспекті) та деяке інформаційне повідомлення. Інформація накопичується у історичному досвіді людства, а досвід оформлюється у цивілізаціях. Якщо говорити про мистецтво, то інформація концентрується у художньому образі, живе у його змісті, сприймається почуттями і тільки у зовнішній формі «являється» та якоюсь мірою піддається обчисленню. І ще важливе зауваження: наука стверджує, що інформація взагалі не зникає, вона лише може бути загублена окремими людьми, навіть, цілими поколіннями та суспільствами.

Якщо відштовхуватись від того, що сутність людини є творчою, то вона творить свій духовний, такий, що, вірогідно, постійно інформаційно збагачується, всесвіт, позначаючи віхи творення певними матеріальними «маркерами». Останні можна ідентифікувати як види, жанри, стилі, манери.

Отже, під даним кутом зору кинемо погляд на процес структурування мистецтва за видами як на оформлення таких духовних імпульсів, які виявились значущими, тобто зумовленими знаковими перипетіями суспільного життя. При цьому варто зауважити, що соціум підкоряється, цілком імовірно, не тільки відомим нам його власним очевидним закономірностям, а й законам природи, які далеко не пізнані людством. Серед них – такі, здається, безконечно далекі від плину нашого повсякденного життя, як фундаментальні основи розвитку матерії. Автор даної статті зовсім не береться аналізувати положення теоретичної фізики, але не може подумки не звертатись до загадкової хвильової лінії розвитку матерії з її ритмом змін позитивних і негативних фаз. Чи випадково виникає ніби дивна асоціація з хвильстою лінією-формулою краси, яку прозрів і представив світу художник і мислитель XVIII ст. У. Хогарт⁸? Ми сьогодні ще не маємо змоги зводити у безпосередньому науковому аналізі, здається, далекі одна від одної (але близькі у просторі нашої інтуїції) даності буття – то ж поки що просто будемо про них пам'ятати.

Однак звернемося до історичних реалій.

Первісний синкретизм. Єдиний внутрішній стрижень культурного життя склався природно, треба думати, без рефлексій та чітких цілеспрямованих, стратегічних, далекоглядних емоційно-інтелектуальних зусиль і практичних дій. Широко розповсюджена думка, що групи людей (племена, роди тощо) могли бути об'єднані якимось особливим поза суспільним чинником на зразок енергетичного поля – егрегором, тобто стрижень, який тримав суспільну групу, міг бути, так би мовити, «внутрішньо-зовнішнім». Малювати якийсь вже існуючий об'єкт, співати, танцювати, чаклувати біля нього, навіть, «годувати» його, залучаючи до культури

або створюючи новий об'єкт всередині культури, було природно. Щоправда, не все так просто, адже, мабуть, одночасно йшли протилежні процеси (скоріш за все, теж стихійно) руйнування «природних обіймів» та розбудови до певної міри автономного людського суспільства. Звідси – постійні внутрішні протиріччя, які ставали спонуками для виникнення і розбудови нових культурних спрямувань, закріплюваних у всіляких структурах. Можливо, так починають формуватися внутрішні стрижні, які постають як паростки майбутнього розмаїття видів мистецтва.

Слід зазначити і не менш важливий зворотний процес у вигляді формування синтетичного, монолітного естетичного почуття, яке, як відомо, від початку містить у своїй основі неподільність трьох відчуттів: зору, слуху та дотику. В цій єдності чуттів закладені подальші в історії пошуки художнього синтезу. На користь єдності «працює» і явище зображальності, на якому, на нашу думку, засноване будь-яке мистецтво і сутністю якого є загальна закономірність – прагнення володіти потрібною ситуацією чи значущим об'єктом. Таке прагнення закладене у самій людській (і не тільки) природі.

Отже, творення як таке (не тільки у мистецтві, у законотворчості також) потребує одночасно і актив виокремлення, і актив синтезу, інтеграції. Ця потреба зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми спонуками. При цьому внутрішнє, змістовне цілком очевидно відіграє цементуючу роль у ідентифікації об'єкта творчості (особливо складного за структурою), хоча аж ніяк не можна применшувати роль зовнішніх чинників – адже вони бувають різні.

Якщо, оцінюючи все розмаїття видів мистецтва, вдатись до метафори, то можна уявити величне дерево зі стовбуром-титаном, розлоге й квітуче, яке безжально скидає з себе омертвілі гілки і такі, що розрослися, егоїстично тягнучи поживу за рахунок інших – скидає те, що визнаючи лише себе, не дбає про спільне надбання, необхідне всьому організмові.

Синкретизм творення з часом трансформувалася на шляхах пошуку простору для вираження нового змісту, зумовленого накопиченням інформації. Причому, якусь інформацію у стані якості треба було зафіксувати як зображення, тобто як інформацію, тою чи іншою мірою сприйняту через почуття – інформацію, якою оволоділа людина, пропустила через власне «я», обробила її; а якусь інформацію виразити як процес, як не завершення – становлення нового зображення.

Спробуємо розглянути деякі ситуації, які, вірогідно, мали місце в історії видів мистецтва. Так, дослідник А. Д. Столяр вважає, що серед образотворчих мистецтв першою виокремилася як вид скульптура, оскільки якнайкраще репрезентувала первісні міметичні (наслідувальні) уявлення. Скульптура у формі «натурального макету» (наприклад, справжня шкіра тварини, одягнена на кам'яну чи глиняну болванку) була розташована у глибині печери, тобто навряд чи призначалася для простого милування. І мала явно ритуальний характер⁹. Питання про внутрішній стрижень вирішується позитивно: без нагальної суспільної необхідності первісні люди не створювали б подібні витвори, які повторювалися – не були поодинокими та випадковими. До того ж, певні магичні ритуали тим більш дієві, чим більше людей у них беруть участь (більш численний егрегор – потужніша його енергетика).

У межах статті, зрозуміло, немає змоги прослідкувати численні перипетії, а також послідовність розвитку видів мистецтва. Все це доводиться опускати, а з важливих закономірностей зазначити лише одну: можливість розвитку окремої творчої особистості, свободи її вибору, її *ratio*, здійснення бажання сказати своє слово у мистецтві. Адже клановість, колективний розум, його стихійний розвиток з плином часу і за певних умов (тобто з усілякими застереженнями) не перешкоджали цій закономірності здійснюватись. Щодо манери, жанру, напрямку і, навіть, стилю – роль особистості очевидна. Стосовно видів мистецтва як більш інертних, фундаментальних утворень, то тут, здається, роль окремої людини слід розглядати переважно через призму суспільства, у якому і для якого вона творить.

Чи можна сказати, що сьогодні проблема розведення видів і жанрів мистецтва вирішена? Навряд чи. Критерії розведення виявити не просто, адже вир сьогоденного життя і мистецтва потужний, неоднозначний і далеко не завжди зрозумілий. Зокрема, саме тут, як здається, не завадить мати на увазі всезагальні закони – такі, як вже згадувана у даній статті хвильова сутність матерії. Це може дати ключ для пояснення глобальних історико-культурних подій, навіть катаклізмів, в тому числі у сучасній художній творчості з її підйомами і падіннями – плюсами і мінусами.

Однак, як би там не було, але для того, щоб вести розмову про види мистецтва далі, слід зупинитись на особливостях виду мистецтва як естетичного поняття. Звичайно, з точки зору автора даної статті і у контексті наявності внутрішнього стрижня, тобто потрібно змістовно розкрити поняття виду мистецтва, а саме: як певної наповненої змістом структури.

Отже, у першому наближенні виявляються наступні особливості виду мистецтва як такого: як вже зазначалося, фундаментальність та об'єктивна необхідність для того чи іншого суспільства (суспільств), сталість, набута сотнями, тисячами, десятками тисяч років функціонування, глибока сутнісна укоріненість у культурі, магістральність шляхів розвитку, що беруть свій початок у глибинних монолітних (синкретичних) шарах культури людства. Цілком очевидно, що всі особливості є атрибутами внутрішнього духовного стрижня – необхідних, сутнісних духовно-матеріальних потреб людини. Таким чином, вимальовується рівень відповідності виду мистецтва виду людини «*Homo Sapiens*», тобто певній біологічно-суспільній істоті. Отже, впливає висновок: людина не може без надійної духовної основи.

Чи може вид мистецтва втратити свій внутрішній стрижень, метафорично кажучи, припинити виражати душу народу в її ставленні до дійсності? Може, коли перестає бути суспільно потрібним, коли залиша-

ється лише зовнішній слід колишньої побудови, а потім гине і він. Наприклад, з первісного синкретизму розвинувся вид діяльності племен, що жили у тропічному кліматі, – надрізи на шкірі тіла людей у вигляді візерунків. Цей вид діяльності у певному розумінні можна віднести до діяльності естетичної, адже люди прикрашали себе. Така форма прикрашання тіла мала велике значення, і не тільки естетичне, а передусім медичне (оберігала шкіру від комах тощо, адже разом з надрізом робилася потрібна ін'єкція), також символічне (характер візерунків вказував на суспільний статус людини). Хоча зазначений вид діяльності і досі існує, скоріш за все, нагальна потреба в ньому невдовзі зійде нанівець, оскільки сьогодні даний вид перебуває, головним чином, в річищі тимчасового прояву моди. Так, згадка про нього в іронічному викривленні залишилась у сучасному татуюванні. Але останнє видом мистецтва у повному обсязі цього поняття називати проблематично: зміст первісної діяльності, що становить його основу, нині забувся.

Можуть відбуватися також трансформації виду мистецтва у напрямі від змістовного стрижня до його усвідомлюваного розпорошення... У такому разі існуванню виду (припустимо, живопису) приходить кінець? Але у сучасному суспільстві потреба у живописі як такому зберігається. Наголосимо, що під «розпорошенням» змісту зазвичай розуміються не випадкові для живопису витівки окремих художників, а серйозна ситуація в мистецтві, закономірне в певних межах явище зміни спрямувань – «плюсу» на «мінус». У такому разі тимчасова втрата стрижня (як це буває при реструктуруванні художнього образу) обернеться ствердженням нового. В іншому разі – за умов, коли суспільство не потребує реструктурування того чи іншого виду (або його конкретного вираження), оскільки не вичерпало його творчого потенціалу – подібне заперечення стрижня, яким тримається людина, буде хибним і постане як синдром психічної й моральної хвороби суспільства. Не будемо стверджувати, що це проста справа – розібратися, яка саме ідея виражена тим чи іншим представленим на виставці об'єктом, який епагує, і чи є в ньому естетична ідея взагалі. До того ж, велику роль відіграють такі чинники, як особливості та контекст сприйняття різних людей тощо. Слід мати на увазі й те, що за ці чинники зручно «сховатися» автору, виставляючи власну «глибокодумність». Однак, одразу чи згодом, вид мистецтва, на думку автора цієї статті, має позбутися подібних ситуацій (які заслуговують називатися пастками), аби не зайти у глухий кут і не загинути.

Людська суб'єктивність активно виступає у жанрах, напрямках, течіях, які є оперативними, досить мобільними «функціональними органами» видів мистецтва, поповнюють їх новою інтелектуальною та почуттєвою інформацією. Остання корисна завжди, справа – в умінні нею користуватися, оскільки вона може привести на різні шляхи буття (або небуття). За умов невміння, нерозуміння чи труднощів користування інформацією – що нерідко зустрічається в умовах сучасного рівня духовного розвитку людини – відпадіння, відсікання неплідних або відверто небезпечних для внутрішнього стрижня видових пагонів є необхідністю.

Автор статті сподівається, що певне занурення у сутнісні процеси творчості, і передусім художньої, надасть яскраву, таку, що легко засвоюється, картину становлення внутрішнього духовного стрижня, а саме: формування й розвитку естетичної, моральної, правової свідомості. Більше того, така внутрішня структура єднає мікрокосм людини із всезагальним макрокосмом. На наше переконання, ці знання треба обов'язково передавати студентам, які набувають такої необхідної суспільству спеціальності, як правознавство.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1. Сьогодні актуалізувалась і загострилась культурологічна проблема стрижня буття, зокрема, у її морально-естетичному й правовому аспектах. Дана проблема повинна вирішуватись уже на рівні виховання молоді, особливо студентства, як вельми сприйнятливою до інформації та її оцінки. Досвід свідчить, що майбутні юристи з великим інтересом сприймають інформацію з даної проблематики.

2. Дана проблема, що стосується культури як широкого поняття, охоплює всі боки буття – у тому числі мистецтво з усіма його видами. На рівні формування видів мистецтва її пояснення буде досить плідним.

3. Сьогодні ствердились паростки нового рівня синтетичної єдності індивідуального і загального (стрижневого) у творчому житті людини попри всю складність і неоднозначність сучасного буття.

¹ Чехов А. П. Скучная история. Из записок старого человека // А. П. Чехов. Собр. соч. / А. П. Чехов. – М. : Правда, 1950. – Т. 7. – С. 61

² Там само. – С. 54.

³ Там само. – С. 60.

⁴ Кожин В. В. Виды искусства / В. В. Кожин. – М. : Искусство, 1960. – 128 с

⁵ Каган М. С. Морфология искусства. Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусства / М. С. Каган. – Л. : Искусство, 1972. – 256 с.

⁶ Sontag S. An Argument About Beauty / S. Sontag // At the Same Time. Essays and Speeches. – New York : Hammish Hamilton, 2007. – 235 p.

⁷ Гоголь Н. В. О том, что такое слово // Н. В. Гоголь. Собр. соч. : в 6 т. / Н. В. Гоголь. – М. : Гос. изд-во худ. лит., 1959. – Т. 6. – С. 127.

⁸ Хогарт У. Анализ красоты / У. Хогарт. – М. : Искусство, 1987. – 256 с.

⁹ Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства / А. Д. Столяр. – М. : Искусство, 1985. – 298 с.

Резюме

Кодьєва О. П. Виховання майбутніх юристів: культурологічний аспект.

У статті йдеться про загальнокультурне виховання студентів юридичних факультетів у напрямі усвідомлення ними необхідності формування внутрішнього духовного стрижня. Задля цього пропонується застосовувати, зокрема, засоби мистецтва як квінтесенції культури. Для аналізу обирається одна з проблем культурології і мистецтвознавства – формування й розвиток видів мистецтва, оскільки ця сфера – одна з найбільш наочних і наближених до глядача та слухача. Аналізуються творчі процеси індивідуалізації і інтеграції, взаємодії одиничного і загального. Показується, що людині необхідні внутрішня гармонія, духовний стрижень.

Ключові слова: виховання, внутрішній духовний стрижень, культура, гармонія, правознавство, вид мистецтва, інформація.

Резюме

Кодьєва Е. П. Воспитание будущих юристов: культурологический аспект.

В статье идет речь об общекультурном воспитании студентов юридических факультетов в направлении осознания ими необходимости формирования внутреннего духовного стержня. Для этого предлагается применять, в частности, средства искусства как квинтэссенции культуры. Для анализа выбрана одна из проблем культурологии и искусствоведения – формирование и развитие видов искусства, поскольку эта сфера – одна их наиболее наглядных и приближенных к зрителю и слушателю. Анализируются творческие процессы индивидуализации и интеграции, взаимодействия единичного и общего. Показывается, что человеку необходимы внутренняя гармония, духовный стержень.

Ключевые слова: воспитание, внутренний духовный стержень, культура, гармония, правоведение, вид искусства, информация.

Summary

Kodyeva H. Education of Future Lawyers: Culturological Aspect.

The article deals with education of students of law by means of culture, especially art. The author addresses to those students and gives accent to necessity of making and preserving their inner structure (pivot). This structure represents sense of life. The author analyses the sphere of forms of art as clear and approximate ones to spectators and listeners. Creative processes of individualization and integration, interaction of the single and the general are analyzed in the article. The author shows that human needs in inner harmony and spiritual pivot.

Key words: education, inner spiritual pivot, culture, harmony, jurisprudence, form of art, information.